

О. В. Лісойванаспірант лабораторії психології спілкування
Інститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

ОСОБЛИВОСТІ СМИСЛОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СИМВОЛІВ У ЖІНОК В СТАНІ ДЕЗАДАПТАЦІЇ

У статті розглядається питання реконструкції особистісних символів у роботі із жінками в стані дезадаптації. Здійснено аналіз та узагальнення причин виникнення стану дезадаптації в жінок. Стверджується, що реконструкція символів під час їх смислової інтерпретації особистістю є надійним та інформативним діагностичним інструментарієм. Зазначається, що реконструкція особистісних символів є не тільки показником наявного психологічного стану особистості, але й умовою усвідомлення причин і шляхів виходу зі стану дезадаптації в жінок. Систематизовано й узагальнено індикатори стану дезадаптації особистості, здійснено їх порівняння зі стандартизованими діагностичними методиками.

Ключові слова: особистісний символ, система особистісних символів, функції символів, реконструкція символів, смислова інтерпретація символів, стан дезадаптації особистості.

Постановка проблеми. Психічне напруження, що зростає, різкі зміни соціального середовища позначаються на психологічному стані значної кількості людей, на особливостях їхнього функціонування та здатності до адаптації. На сучасному етапі розвитку суспільства відходять у минуле чіткі розмежування суто жіночих сфер відповідальності, високий темп життя висуває більше вимог до становлення особистості жінки, що послаблюють її адаптаційні можливості, а отже, зростає потреба в пошуку засобів подолання стану дезадаптації в жінок. Реконструкція символів є одним із методів, що сприяє усвідомленню особистістю раніше неусвідомлюваних смислів. Це стає умовою подолання дезадаптаційного процесу, під час якого відбувається активізація внутрішніх ресурсів, розширюються можливості для вільного саморозкриття особистості та її більш реалістичного сприйняття себе й оточення.

Перешкодами на цьому шляху стають неузгодженість поглядів щодо визначення самого поняття «реконструкція» особистісних символів, виокремлення різних умов, що сприяють подоланню стану дезадаптації, відсутність систематизації видів реконструкції символів та узагальнення їхніх функцій.

Питання виявлення умов подолання стану дезадаптації із застосуванням реконструкції особистісних символів розглядали в межах різних концептуальних підходів такі науковці: Н. Пезішкіана (позитивна терапія); О. Копитіна, Т. Колошина, У. Байєр (арт-терапія) [1]; В. Назаревич (ізотерапія) [4]; І. Борейчук (фототерапія) [4]; Б. Тернер, М. Кляйн (пісочна терапія) [3]; В. Стюарт (символдрама); Н. Лінде (емоційно-образна терапія); О. Аялом (робота з метафоричними зображеннями); Б. Дорст, Р. Фогель

(робота з активною уявою); Н. Барден, Т. Вільямс [2] (робота з вербальною реконструкцією символу) та ін. Концептуальне підґрунтя вивчення реконструкції особистісних символів закладено в працях В. Назаревич, К. Юнга [6], Р. Ассаджіолі, Х. Льюїнера, А. Менегетті, Т. Яценко [5], Г. Ферса й інших дослідників.

Зазначається, що символ може бути психологічним засобом фасилітації процесів смислової динаміки на основі образної, вербальної, візуальної або колористичної реконструкції. І. Борейчук та В. Назаревич вважають, що «зміст наших вчинків і переживань є конструктором – породженням різних мовних і немовних знакових систем», якими ми користуємося на різних етапах свого життя [4, с. 41]. З. Фройд використовував дві стратегії реконструкції символів: шляхом асоціацій, які викликає в клієнта значення символу, а також шляхом інтерпретації в універсальній системі значень цього символу як загальноприйнятого для всіх часів та культур [2]. М. Кляйн вважала, що в разі знаходження зовнішньої репрезентації об'єкта для «внутрішнього переслідування» особистість «звільняється» від нього та надає можливість об'єкту знову стати «гарним». Для М. Кляйн символізація означає основу сублімації особистості [3]. В. Назаревич і І. Борейчук визначають наявність ідіоматичної мови, що містить конструкт «я бачу» у значенні «я розумію», і стверджують, що кожне зображення втілює спосіб бачення [4, с. 60]. Т. Яценко вказує на важливість реконструкції символів та їх систем для нормалізації психологічного стану особистості, а засобами для цього є малюнок, ліплення в поєднанні з використанням міні-фігурок, іграшок, просторових моделей тощо [5].

Процес пошуку і перетворення особистісних символічних смислів (їх реконструкція)

сприяє рефлексії уявлень особистості про себе. У кризових моментах життя людини можуть запускатися її захисні механізми. Ці механізми забезпечують блокування або формування «викривленого» (хибного) відображення у свідомості особистості того, що реально було представлено в її досвіді. Саме з «викривленими» уявленнями особистості про себе та про наявну кризову ситуацію пов'язані основні форми порушень функціонування особистості, внаслідок чого й виникає стан дезадаптації. Дослідження показали, що виникнення стану дезадаптації значною мірою зумовлене недостатнім рівнем усвідомлення особистістю самої себе, своїх сильних та слабких сторін, своїх потреб, недостатньою гнучкістю в пошуку стратегій їх задоволення, нереалістичним сприйняттям поточної ситуації. Формування реалістичного уявлення особистості про себе, власні потреби, ситуацію, оточення, стратегії дій позитивно впливає на створення умов для її адаптації. Використання реконструкції символів сприяє усвідомленню особистістю того, що є актуальним для неї, та може вказувати на психологічний дисбаланс в її адаптації з метою визначення шляхів віднов-

лення її цілісності та більш реалістичного сприйняття нею дійсності.

Мета статті – визначити причини виникнення стану психологічної дезадаптації особистості, з'ясувати особливості смислової інтерпретації символів у жінок у стані дезадаптації.

Виклад основного матеріалу. *Символ* розуміється нами як засіб фасилітації смислової динаміки, а *реконструкція символу* є процесом пошуку та перетворення смислів під час інтерпретації символів особистістю.

Під час роботи із жінками, що перебувають у стані дезадаптації, визначено найбільш поширені причини їх звернення до психолога: самотність, умови праці, міграція, розлучення, проблеми самореалізації, емоційна нестабільність (тривожність, хвилювання, агресія), участь чоловіка в антитерористичній операції (операції об'єднаних сил), вагітність та пов'язані з нею проблеми, стосунки із чоловіком або партнером, втрата близької людини (чоловіка, матері), зайва вага, виснаження, проблеми зі здоров'ям.

Усі причини звернення по психологічну допомогу розподілено за трьома напрямками: фізіоло-

Таблиця 1

Соціальні причини звернення жінок по психологічну допомогу

№	Причини звернення до психолога	Кількість звернень (%)
Соціальні причини		
1.	Проблеми в родині	40
2.	Міграція, переїзд в інше місто	6
3.	Втрата близької людини (чоловіка, матері)	2
4.	Участь чоловіка в бойових діях	1
5.	Матеріальний стан	1

Таблиця 2

Фізіологічні причини звернення жінок по психологічну допомогу

№	Причини звернення до психолога	Кількість звернень (%)
Фізіологічні причини		
1.	Панічні атаки	3
2.	Вітилігі та ін. кожні захворювання	3
3.	Зайва вага	3
4.	Проблеми вагітності (неможливість завагітніти без явних причин, або сама вагітність)	3
5.	Значне різке погіршення зору або слуху	2
6.	Невдалі наслідки пластичної операції	2
7.	Часткова втрата голосу, проблеми з поставою, рухомістю ніг	2

Таблиця 3

Психологічні причини звернення жінок по психологічну допомогу

№	Причини звернення до психолога	Кількість звернень (%)
Психологічні причини		
1.	Самотність	33
2.	Проблеми самореалізації	11
3.	Агресія	6
4.	Емоційна нестабільність (постійні зміни настрою, погіршення настрою та ін.)	4
5.	Тривожність, хвилювання	2
6.	Виснаження	2
7.	Негативізм	2

гічним, соціальним, психологічним, які зазвичай пов'язані між собою.

Соціальні причини, що зумовлюють звернення жінок по психологічну допомогу, представлено в таблиці 1.

Фізіологічні причини, що спонукають жінок звертатися по психологічну допомогу, представлені в таблиці 2.

Психологічні причини, через які жінки звертаються по психологічну допомогу, представлено в таблиці 3.

Варто зауважити, що більшість звернень жінок у стані дезадаптації до психолога спричинені психологічними проблемами.

Отже, найчастішими причинами звернення жінок по психологічну допомогу є: проблеми у родині (40%), самотність (33%), недостатня самореалізація (11%).

Наведені в таблицях 1–3 результати стосуються жінок із вираженими ознаками дезадаптації (за методикою діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда).

Під час порівняння показників жінок у стані дезадаптації й адаптованих жінок (за методикою К. Роджерса та Р. Даймонда) найбільшу різницю зафіксовано за такими показниками: серед жінок у стані дезадаптації низькі показники прийняття себе мали 41%, в адаптованих – лише 1%; високі показники емоційного дискомфорту в жінок у стані дезадаптації, а саме 27%, в адаптованих – лише 9%; низькі показники внутрішнього контролю в жінок у стані дезадаптації (29%), у адаптованих – 6% (див. рис. 1).

Якщо порівняти показники жінок у стані дезадаптації й адаптованому стані за методикою Р. Кеттелла, то найбільше відрізняються такі: у жінок у стані дезадаптації нерішучість (за чинником Н) – 16%, в адаптованих – 8%; відсутність адекватної самооцінки (за чинником MD) – 18%, в адаптованих – 0%; нонкомформізм – 37% та 16% відповідно (за чинником Q2), низький самоконтроль – 29% і 11% (за чинником Q3), домінантність – 28% та 7% відповідно (за чинником Е) (див. рис. 2).

Нами виокремлено *індикатори*, що можуть свідчити про наявність стану дезадаптації, за методикою «Неіснуюча тварина». Вони також різняться за такими показниками: 3 – наявність

рук, 7 – опорні елементи сильні, 9 – опорні елементи викривлені, 12 – очі заплющені, 13 – наявність носу, 18 – наявність вух, 22 – розмір великий, 23 – розмір маленький, 25 – розміщення в центрі, 27 – розміщення ліворуч, 29 – лінія-штрих, 34 – наявність тулуба, 36 – рухається (див. рис. 3).

У результаті аналізу рисунків досліджуваних із групи адаптованих жінок (за методикою «Неіснуюча тварина») можна дійти висновку, що більшість зображає на малюнку всі додаткові деталі (ніс, очі, вуха тощо), основна фігура зазвичай розміщується в центрі аркуша, розмір тварини великий або середній, лінії чіткі, плавні.

Для ілюстрації вищезазначеного наведемо результати (за методикою «Неіснуюча тварина»), одержані в процесі роботи із жінками в стані дезадаптації.

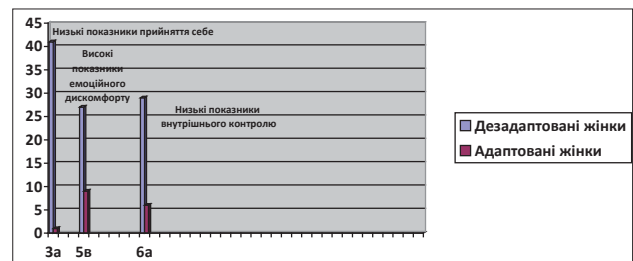

Рис. 1. Різниця показників у дезадапованих/адапованих жінок за методикою СПА

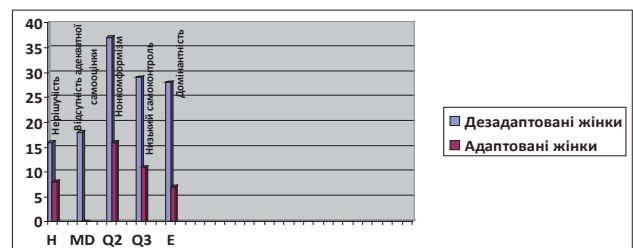

Рис. 2. Різниця показників у дезадапованих/адапованих жінок за методикою Р. Кеттелла

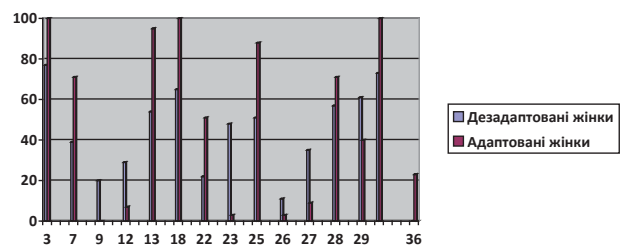

Рис. 3. Індикатори стану дезадаптації/адаптації в жінок за методикою «Неіснуюча тварина»

Таблиця 4

Індикатори стану дезадаптації в жінок за методикою «Неіснуюча тварина»

Шифр	Опорні елементи	Очі	Ніс	Хвіст до гори	Розмір	Розміщення в центрі	Лінії
110	слабкі, викривлені	заплющ.	відсутн.	відсутн.	середній	так	уривч.
132	сильні	заштрих.	наявний	відсутн.	маленький	так	штрих, уривч.
185	сильні	наявні	наявний	відсутн.	маленький	ні	рівна
187	слабкі	відсутні	відсутн.	відсутн.	маленький	ні	уривч.
200	слабкі	заплющ.	відсутн.	відсутн.	великий	ні	штрих, уривч.

Зауважимо, що на виражений стан дезадаптації особистості вказує одночасна наявність трьох або більше вищезазначених індикаторів (див. табл. 4).

Крім того, визначено низький показник прийняття себе в дезадаптованих жінок, що становить 41% (для порівняння, в адаптованих осіб – 1%). Це свідчить про низьку самооцінку таких жінок і підтверджується результатами, одержаними за методикою «Неіснуюча тварина» (індикатором низької самооцінки є маленький розмір зображеної тварини). Показник становить 48% у дезадаптованих жінок (в адаптованих – лише 3%). За допомогою коефіцієнта кореляції Кендалла виявлено наявність значущого кореляційного зв'язку між показниками «прийняття себе» – «розмір тварини маленький» ($t = -0,371$; $p \geq 0,01$) і «неприйняття себе» – «розмір тварини маленький» ($t = 0,310$; $p \geq 0,01$).

На підставі кореляційного аналізу встановлено наявність помірного від'ємного кореляційного зв'язку (за коефіцієнтом Кендалла) між показниками: «маленький розмір тварини», «наявність опорних елементів», «опорні елементи сильні», «хвіст до гори» та ін. (див. табл. 5).

І. Борейчук та В. Назаревич виокремлюють декілька функцій символічного зображення (далі назви функцій подано мовою оригіналу – О. Л.). Такою є насамперед *змістотворна*, що дає змогу автору усвідомити сенс переживань, вчинків, подій. *Деконструюча функція* полягає в можли-

вості формулювання особистістю нової системи смислів, що більш вірогідно відображає її внутрішню та зовнішню реальність. Завдяки *контейнуючій функції* почуття стримуються від несвідомого виявлення в реальному житті, відбувається їх трансформація. *Комунікативна* – є засобом сприйняття, перероблення та передачі інформації, у цьому сенсі може бути внутрішньоособистісним та міжособистісним аспектом комунікації. *Фокусуюча* (актуалізуюча) – дає змогу особистості актуалізувати певні події. Визначається також *стимулююча* й інші функції символічного зображення [4, с. 38].

Ми, вслід за І. Борейчук та В. Назаревич, виокремлюємо такі функції символу: *діагностичну* та *коригувальну* (під час застосування проєктивних діагностичних методик), а також *актуалізуючу*, *деконструюючу*, *змістотворну* (у процесі застосування методу тематичного малювання).

У процесі тематичного малювання із застосуванням реконструкції особистісних символів та систем символів смислової інтерпретація стає умовою для визначення шляхів виходу жінок зі стану дезадаптації. Наведемо приклад використання тематичних методик у роботі із жінкою, яка перебуває в стані дезадаптації, з метою ілюстрації функцій символу (див. табл. 6).

Варто зазначити, що первинне усвідомлення змісту символу автором значно відрізнялося від вторинного (кінцевого) його змісту. Деякі із жінок вказували на трансформацію символів у процесі

Таблиця 5

Кореляційний аналіз помірного від'ємного кореляційного зв'язку

Показник (індикатор)	Наявність опорних елементів	Опорні елементи сильні	Хвіст до гори	Наявність верхніх кінцівок
Маленький розмір зображення тварини	- 0,364	- 0,399	- 0,306	- 0,331
Інтерпретація змісту індикатора	Відчуття стабільності, характер контролю за своїми судженнями та рішеннями (Л. Столяренко, І. Жуковський та ін.)	Обміркованість, раціональність рішень (Л. Столяренко, І. Фурманов)	Ставлення до своїх дій, рішень, вчинків позитивне (Л. Столяренко, І. Жуковський, І. Фурманов)	Комунікативна сфера особистості (І. Жуковський, О. Романова)

Таблиця 6

Функції символу

Шифр досліджуваного – № 110 Функції символу	Методика «Горщик»	Методика «Родина у вигляді тварин»
Актуалізуюча	Схожий на склянку. Заповнений темною рідиною наполовину.	Хлопець – ведмідь, я – ведмедиця. У ведмеда добрі очі, ми схожі. У ведмедиці великі кігті.
Стимулююча	Ця рідина в мені, хочу її позбутися, бо вона як отрута для мене.	Але у ведмедиці дуже великі кігті на лапах (ознака агресії) порівняно з ведмедем.
Змістотворна	Ця «рідина в тобі», про що це? Мій негатив.	Дійсно, він завжди добрий та уважний до мене, я буваю іноді агресивна щодо нього.
Деконструююча	Все ж гарно. У мене є хлопець. Я частково заробляю гроші, мені є де жити.	Мені треба бути іншою в спілкуванні з ним.
Контейнуюча (утримуюча)	Контейнер – горщик для збирання негативу.	Образи тварин як контейнер для визначення ролей у стосунках.
Катарсична	У мене «склянка наполовину повна, а не пуста» (метафора).	Він у мене добрий, у нас багато чого спільного.

малювання, наприклад, «хотілося намалювати одну тварину, а тварина була схожа на іншу, існуючу». Систематизація й аналіз малюнка за такими функціями символу, як: комунікативна, актуалізуюча, стимулююча, змістотворна, деконструююча, контейнуюча та катарсична, дозволяє якісно опрацювати зміст символів особистості, виокремити систему символів, що позначає проблему та шляхи її вирішення в процесі вторинного усвідомлення особистістю змісту символів.

Отже, пошук та перетворення смислів (реконструкція) особистісних символів можуть допомогти людині усвідомити актуальну ситуацію та віднайти її власні помилкові смисли, які не відповідають дійсності; сформувати нову систему смислів, що більш реалістично відображає внутрішню та зовнішню ситуацію функціонування особистості.

Висновки. Узагальнення причин виникнення стану дезадаптації в жінок підтвердило доцільність виокремлення стану дезадаптації за *фізіологічними, соціальними та психологічними показниками*, серед яких переважають відчуття самотності, складності в міжособистісних стосунках, проблеми самореалізації. Виокремлено *індикатори стану дезадаптації* в жінок. Зазначено, що реконструкція особистісних символів під час їх смислової інтерпретації є інформативним діагностичним інструментарієм. Процес пошуку і перетворення смислів (реконструкції) символів не тільки є показником стану дезадаптації особистості, але й умовою виходу із цього стану. Аналіз проєктивних методик за такими *функціями символу*, як: комунікативна, актуалізуюча, стимулююча, змістотворна, деконструююча, контейнуюча та катарсична, дозволяє якісно опрацювати зміст

особистісних символів малюнка, виокремити систему символів проблеми, умови її вирішення. Робота із символом, на наш погляд, можлива лише в разі комплексного підходу, що передбачає застосування різних методів його реконструкції та виокремлення важливих функціональних індикаторів. Застосування різних видів реконструкції символів під час їх змістової інтерпретації дає змогу усвідомити внутрішні процеси особистості, причини її адаптаційного дисбалансу та знаходити шляхи його подолання.

Перспектива нашого дослідження полягатиме в подальшому, більш ґрунтовному вивченні функцій символів та встановленні статистично значущих причинно-наслідкових залежностей між експериментальними змінними.

Література:

1. Баер У. Творческая терапия – терапия творчеством. М.: Класс, 2013. 552 с.
2. Барден Н., Уильямс Т. Слова и символы. Язык и коммуникация в терапии. Х.: Гуманитарный центр, 2012. 180 с.
3. Кляйн М. Значение символаобразования в развитии Эго. Психоаналитические труды: в 6 т. Ижевск: ERGO, 2007. Т. 2 : Любовь, вина и репарация. 386 с.
4. Назаревич В., Борейчук І. Метафора. Психологія зображення. К.: WISEBEE, 2017. 224 с.
5. Аврамченко С. и др. Теория и практика глубинной психокоррекции / под ред. Т. Яценко. Донецк: ДИПиП, 2008. 268 с.
6. Юнг К. Аналитическая психология: теория и практика. Тавистокские лекции. СПб.: Азбука-классика, 2007. 240 с.

Лисойван Е. В. Особенности смысловой интерпретации символов у женщин в состоянии дезадаптации

В статье рассматривается вопрос реконструкции личностных символов в работе с женщинами, находящимися в состоянии дезадаптации. Произведен анализ и обобщены причины, приводящие к проявлению у женщин состояния дезадаптации. Утверждается, что реконструкция символов в процессе их смысловой интерпретации является надежным и информативным диагностическим инструментарием. Акцентируется внимание на том, что реконструкция личностных символов не только является показателем реального психологического состояния личности, но и позволяет определить причины и пути выхода женщин из состояния дезадаптации. Систематизированы и обобщены индикаторы состояния дезадаптации личности, осуществлено их сравнение со стандартизированными диагностическими методиками.

Ключевые слова: *личностный символ, система личностных символов, реконструкция символа, функции символов, смысловая интерпретация символов, состояние дезадаптации личности.*

Lisoivan O. V. Features of the semantic interpretation of symbols in women in a state of disadaptation

In the article deals with the question of using the reconstruction of personal symbols in work with women in a state of disadaptation. The analysis and generalization of the causes leading to the manifestation of disadaptation in women are analyzed. It is claimed that the reconstruction of symbols in the process of their semantic interpretation is a reliable and informative diagnostic tool. Attention is focused on the fact that the reconstruction of personal symbols is not only an indicator of the real psychological state of the individual, but also allows to determine the causes and ways of women's exit from the disadaptation. Systematized and generalized indicators of the state of disadaptation of personality, compared with standardized diagnostic techniques.

Key words: *personal symbol, system of personal symbols, reconstruction of symbol, function of symbols, semantic interpretation of symbols, state of disadaptation of individual.*